

"Ca" "hát" lung tung

Tác Giả: Nguyán Dá

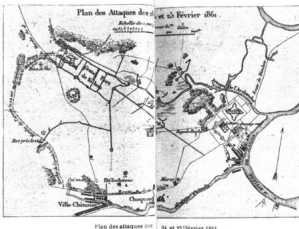
Thứ Tư, 01 Tháng 6 Năm 2011 11:42

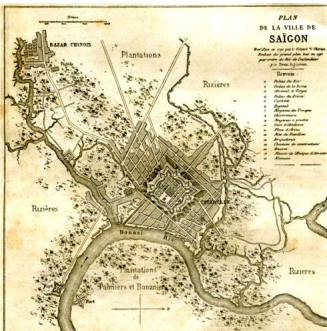
Kät quä cäa cuäc giao läu vän hoäa bät đäc đä này là nhiäu đäa danh näa tây näa ta đäc ra đäi.

Pháp đánh Sài Gòn ngày 17-2-1859

Pháp đánh Kä Hòa hai ngày 24 và 25-2-1861

Sài Gòn 1795

Nghe mäy äng cälänhän, tây thuäc đäa hát (h) sai tiäng Viät, ngä i Viät nào chä bäc mình. Nhäng vän chäa khó chäu bäng nghe ngä i Viät a dua theo Pháp, trä trä thêm mät län näa. Kät quä cäa cuäc giao läu vän hoäa bät đäc đä này là nhiäu đäa danh näa tây näa ta đäc ra đäi. Häng Häi trä thành Hän Gai, Nam Hoa thành Nam Ô, Häi Vân thành äi Vân, vän vän...(xem bài "Hát" hay không "hát" ?). Có ngä i đäa dai, näa näc näa mä : tây hát (h) sai nhäng ca (k) thì sao ? Câu häi thät sáng giá, đáng đäng tiän... phät läng ! Täi gäi không đäm ra...bän sông cho säng miäng !

Miän Nam hát (h) khá hän miän Bäc, miän Trung. Nhäng tài tä đän ca (k) cũng có khi häi läc đäu. Chäng hän nhä bài "Kä Hòa hän chiän Chí Hoà" đäy ai oán.

Sä cäa ta cho biät :

"Ca" "hát" lung tung

Tác Giả: Nguy n D 

Thứ Tư:, 01 Tháng 6 Năm 2011 11:42

Năm 1790 Nguy n Ánh sai Ông Tín (Olivier de Puymanel) xây thành Gia Ð nh, theo kiểu cách của Vauban. Năm 1832, Minh M ng b  tên thành Gia Ð nh, đ t tên m i là thành Phiên An.

Năm 1833, Lê Văn Khôi n i lên chống lại triều đình, chiếm thành Phiên An. Mãi đến năm 1835, sau khi Lê Văn Khôi b  b nh ch t, quân triều đình m i chiếm l i đ c thành. Minh M ng h  l nh đ t thành Phiên An cho h  gi n. Năm sau (1836) xây thành khác. Thành m i nh  h n thành Phiên An, không có tên riêng. Số g i là thành t nh Gia Ð nh. Sách báo của tây g i thành xây th i Minh M ng này là Citadelle de Saigon, ta đ ch là thành Sài Gòn.

Ngày 17-2-1859, thành Sài Gòn b  Pháp đánh chiếm. Ba tuần sau, ngày 8-3-1859, đô đốc Rigault de Genouilly ra l nh đ t phá, san b ng thành Sài Gòn.

Sách Đ i Nam th c l c của nhà Nguy n chép :

- (Năm 1859, tháng gi ng) quân của Tây đ ng vây đánh thành t nh Gia Ð nh (thành Sài Gòn). Khi y quân của Tây đ ng đã li n m y ngày (từ ngày 11 đến ngày 14) b n phá các đ n ven sông, r i th ng đ n b n sông t nh thành (ngày 15) h ng vào thành b n súng. L i m t toán lên b , quanh thành đánh s n vào. Quan quân tan ch y c , thành b n v ...(1).

Hai năm sau...

- (Năm 1861, tháng gi ng) quan Tây đ ng đánh phá đ n l n và chiếm t nh đóng t m của Gia Ð nh, quân quan lui v  đóng t nh Biên Hoà (...)(2).

Đ n l n là đ n nào, tên là gì ? Đ i Nam th c l c không cho biết.

Vi t Nam số l c của Tr n Tr ng Kim chép rõ hơn :

- (Năm 1861) Ông Nguy n Tri Ph ng cùng với quan tham tán đ i th n Phạm Th  Hi n vào x p đ t t  Gia Ð nh một cách r t có qui c , đ p d y đ n K  Hoà (ng i Pháp gọi là d y đ n Chí Hoà) cũng h p qui th c, đ ch nhau với quân của đại tá d'Ari s. Hai bên đã t ng đánh nhau hai ba tr n, đ u b  thi t h i c  (3).

S c nh  ngày xưa đ c nghe th y k  tr n tây đánh đ n K  Hoà. Hôm nay đ  ý, m i bi t thêm chi tiết : tên K  Hoà của Việt Nam, ng i Pháp gọi là Chí Hoà. Nôm na to c móng heo thì K  Hoà đ c ng i Pháp ghi âm thành Chí Hoà. H n h nh cho khám Chí Hoà. Đ c tây xây, tây đ t tên. Tây t  trong ra đ n ngoài. Th t là b t ng . B t ng  đ n đ ... khó tin.

- G m nh , nghi ngờ c  s  à?

- Th a th y, ngày xưa học số v i th y đ ... đi thi. Hôm nay, th y ngh  h u r i, m i dám h i th y... K  Hoà, Chí Hoà tên nào là ta, tên nào là tây? Tên nào đ ng, tên nào sai ?

Ôi ! Giang s n g m vóc! H ng hoa đ t n c! Tha h ... ta v  ta t m ao ta. Ta cùng nhau đi... nh  các số gia, các nhà nghiên cứu của ta tr  l i gi m câu hỏi. Ti c r ng b  Đ i Nam th c l c đ  số đã b  r i không đ  đ ng gì đ n K  Hoà hay Chí Hoà. Chính số của ta, ta không c n chép... chuy n của tây. Đ i Nam đ  đ a chí  c biên cũng không ghi chép gì v  "6 t nh Nam kế đã thu c nh ng đ a"(4). Không ch i v i tây. M t cho m t luôn. Th t oái oăm cho đ i sau, ph i đ a vào tài liệu của tây đ ... tìm hiểu chuy n của ta. Loanh quanh, lu n qu n nh  đèn c . Có l  vì vậy mà các nhà "Gia Ð nh h c" v n ch a đ ng ý với nhau. Ng i thì chép là đ i đ n K  Hoà(5)(6), ng i thì chép là chiếm lu  Chí Hoà (đ i đ n Phú Th ) (7), hay đ i đ n Chí

"Ca" "hát" lung tung

Tác Giả: Nguy&n D

Thứ Tư:, 01 Tháng 6 Năm 2011 11:42

Hoà(8).

Hàng th&t, hàng gi& khó phân bi&t.

"Bì b& ao ta" coi b& không xong. Thôi đành ph&i "qu& qu&ng h& tây" v&y!

Báo L'illustration(9) có hai bài phóng s& chi&n tr&ng vi&t v& chi&n d&ch Pháp đánh chi&m t&nh Gia Đ&nh. Bài th&nh t, c&a phóng viên V. Paulin, t&ng thu&t tr&n t&n công thành Sài Gòn (Citadelle de Saigon), ngày 17-2-1859. Bài báo có tranh v& c&a chính thành Sài Gòn. Tài li&u do th&kí c&a đô đ&c Rigault de Genouilly cung c&p. Bài th&nh, c&a phóng viên F. Roux, t&ng thu&t tr&n đánh đ&i đ&n K& Hoà (Grand Fort de Ki-Hoa), di&n ra trong hai ngày 24 và 25-2-1861. Bài báo có b&n đ& hành quân, đ&a hình khu v&c.

So sánh b&n đ& c&a bài báo v&i b&n đ& do Pháp v& năm 1795, và b&n đ& thành ph& H& Chí Minh ngày nay, thì th&y : Trong cùng kho&ng th&i gian xây thành Gia Đ&nh(1790), Olivier cho đ&p thêm m&t dãy lu& (Mur d'enceinte). Lu& dài kho&ng 10km, ch&y d&c theo r&ch Th& Nghè, t& C&u Bông đ&n Ngã t& Ông T&. Đ&n l&n (đ&i đ&n K& Hoà, Grand Fort de Ki-Hoa) do Nguy&n Tri Ph&ng xây đ&p năm 1861 n&m c&nh dãy lu& c&a th&i Gia Long, tr&i dài t& Ngã t& Ông T& đ&n Ngã t& B&y Hi&n. B&n đ& khu v&c đ&i đ&n K& Hoà c&a báo L'illustration không ghi l&i v&t tích c&a dãy lu&. Đi&u này cho phép suy đoán r&ng Minh M&ng đã cho phá hu& toàn b& h& th&ng thành Phiên An, k& c& dãy lu&.

Ngoài báo L'illustration, H. de Bizemont (10), Paul Bonnetain (11) cũng cho bi&t nhi&u chi ti&t v& tr&n đánh đ&i đ&n Ki-Hoa.

Các tài li&u (b&n đ&, sách, báo) đ&ng th&i đ&u cho th&y vào nh&ng năm đ&u c&a cu&c xâm chi&m Vi&t Nam (giai đ&n 1860-1890), ng&ng i Pháp ghi âm các đ&a danh c&a n&c ta còn tu& ti&n, thi&u chính xác. Ch&ng h&n nh& Nam Đ&nh thì ghi là Name Digne, An C&u là Ane-Keuou , Ch& l&n là Cho-len v.v.. Tuy nhiên, khi nói đ&n tr&n đánh chi&m t&nh Gia Đ&nh thì các tài li&u đ&u chép là Ki-Hoa.

Sang đ&u th& k& 20, ng&ng i Pháp b&t đ&u nghiên c&u v& đ&t n&c và con ng&ng i Vi&t Nam. Đ&n d&n, các đ&a danh đ&c vi&t theo l&i phát âm c&a ti&ng Vi&t. H-L Jammes nhi&u l&n nói đ&n làng Chí Hoà và đ&n lu& Chí Hoà(12). Trong bài biên kh&o v& Đ&n đ&n và bài vi&t v& T&ng đ&c Thu&n Khánh Tr&n Bá L&c, George Dürwell cũng nhi&u l&n dùng đ&a danh Chí Hoà (13).

Làng Chí Hoà ngày x&a đ& g&n tr&ng đ&a ng&a, kho&ng góc đ&ng Thu&n Ki&u và Général Lizé (14). (Đ&ng Thu&n Ki&u sau đ&i thành Lê Văn Duy&t, ngày nay là Cách M&ng Tháng Tám. Đ&ng Lizé đ&i thành Phan Thanh Gi&n, ngày nay là Đ&n Biên Ph&).

N&u không đ& ý đ&n năm tháng c&a các bài vi&t thì có th& nói r&ng chính ng&ng i Pháp đã l&n l&n K& Hoà và Chí Hoà... tr&c ng&ng i Vi&t. Nh&c tr&ng Tây đã h&ng đ&n ban nh&c "tr&ng đánh xuôi k&n th&i ng&ng c" ch&i bài "K& Hoà h&n chi&n Chí Hoà" !

- Bà th&y ch&a ? H& tây đâu có h&n gì ao ta. Tui ch&u thua m&y ông... h&c gi&.

- Chuy&n gì mà kì c&c v&y. Tui h&c thi&t, ông còn không coi ra gì. B&y gi& l&i ch&u thua c& m&y th&ng... h&c gi& sao ?

Chu ch&a, đ&n n&c này thì ph&i nh& tr&ng m&o giúp m&t tay m&i xong!

"Ca" "hát" lung tung

Tác Giả: Nguyán Dá

Thứ Tư:, 01 Tháng 6 Năm 2011 11:42

- Thông tháng thì chá a tiáng Pháp đác phát âm [s], giáng chá sá a tiáng Viát mián Trung, mián Nam (mián Bác phát âm sai chá s).

Chien (siáng, con chó). Chat (sa, con mèo). Cochon (cô-sông, con heo). Chocolat (sô-cô-la). Cochinchine (cô-sanh-sin, Nam kì)...

- Nháng, nhiáu khi chá i đác phát âm [k], giáng chá ká a tiáng Viát.

Chaos (ka-ô, hán đán). Cholára (kô-lê-ra, đách tá). Orchidáe (O-ki-đá, hoa phong lan).

Chiromancie (ki-rô-máng-xi, xem táng tay)...

- Tiáng Pháp không có âm chá a tiáng Viát.

Con chián cá a ta không phái là con chó tây. Ráu chát không phái là... ráu con mèo Dubonnet.

Cháu chát cá a máy vá sáng chá ra chá quác ngá bá lúng túng vái chá a tiáng Viát. Cái thuá ban đáu iáu và vánh váo áy, có ngáng iá hián ká : mang cách đác chá thành ká a tiáng Pháp áp đáng cho tiáng Viát. Diáu ká ! Không cán oong đá gì cá, máy ông Lang Sa lián rá nhau ghi âm chá a tiáng Viát báng chá k.

Thí đá đán hình là Chí Hoà cá a ta đác nhà báo, nhà văn Pháp ghi âm thành Ki-Hoa. Tuy không hoàn toàn đúng, nháng... "cá iá giáng còn hán máu".

Bây giá xin bàn thêm vá câu nói cá a Trán Tráng Kim.

- Náu Ká Hoà là tiáng Viát, nhá Trán Tráng Kim nghĩ, thì ngáng iá Pháp chá viác chép iá là Ky-Hoa. Váa đúng chá váa đúng âm. Pháp Viát ca (k) giáng nhau. Và chá cán ngáng iá Pháp sá không ván váo viát là Ki-Hoa.

- K (Viát) hoàn toàn khác ch (Pháp). Không bao giá ngáng iá Pháp iá chán giái pháp "ián lành chá a thành ián quáe", ghi âm Ká Hoà thành Chi-Hoa (Si-Hoa). "Đáng quang không đi, đám quáng bái rám". Váa rác rái, váa sai!

Nói ráng Ká Hoà cá a ta đác ngáng iá Pháp ghi âm thành Chí Hoà là vô căn cá, là sai.

Trán Tráng Kim và nháng ngáng iá bát chá cá ông, đã đát cái cày trá cá con trâu. Đáa danh Chí Hoà cá a Viát Nam bá máy ông cô-lô-nhán bóp méo thành Ki-Hoa (Kí Hoà). Ngáng iá Viát nhanh nháu thêm mám thêm muái (các đái gia thái tây giái là thêm bá thêm ma-di) kéo dài chá i, xoay đáu sác sang đáu huyán. Rát cuác, Ki-Hoa bá sáa sai, sai thêm mát ián náa, thành Ká Hoà. Trên đây chá là mát tráng háp tây ta đáng ca (k)... iác đáu. Ngoài ra, đó đây thánh thoáng iá ngân lên đáp khúc Bác Kán, Đa Kao, K. K. tùm lum! Lái tái các vá cá đáo ! Tái sao khi sáng chá ra chá quác ngá, các vá không chá rõ cách phân biát cu (q), ca (k), xá (c). Dân cày sâu cuác bám vùng Bác Kán lo xoay xá cháng khô cán, dân Đa Kao lo vác đá lên cao ngáa ngáp iát, ai hái đầu đá ý ca (k) cho đúng, xáng xá (c) cho hay, cái má chá nhá láng quáng cá a các vá. Cũng may, ngáng iá Viát ván đá tính. Ca (k), hát (h), trá trá lâu ngày cũng thành quen tai. Ai không thích thì... đáng nghe.

Trên nán cũ cá a thành Sài Gòn, Pháp cho xây Caserne du Onziáme Rágiment de l'Infanterie Coloniale, viát tát 11á R.I.C. (Trái Bá Binh Thuác đáa, đái thá máng iá mát). Pháp đi, 11á R.I.C. trá thành Thành Cáng Hoà. Rái thành Cáng Hoà cũng thành bình đáa.

Xáa kia, khám Chí Hoà cá a Sài Gòn nái tiáng không thua gì Hoá Lò cá a Hà Nái. Thá rái, trái đát nái cán gió bái. Hoá Lò đác đáp tát. Đáng tro tàn hoá thân thành khách sán đáng cáp. Máy iánh mát rái. Trong khi Chí Hoà ván trá trá vái cái nóng nung ngáng iá. Trác sau ván "lòng ta sát đá, há lung lay". Đáng đáng vái cây xanh, bóng mát cá a công viên Ká Hoà gán bên. Thá à! Thiát sao? Ká Hoà đác nám cánh Chí Hoà ! Tình tá, láng mán hát chá chá.

Chí Hoà, Ká Hoà tuy gián nhau nháng ván chá a đác... đá huá bên nhau. Có iá vì đàn còn

"Ca" "hát" lung tung

Tác Giả: Nguyán Dá

Thứ Tư:, 01 Tháng 6 Năm 2011 11:42

---

ngang cung, ca (k) còn lác đáu.

Nguyán Dá
(Lyon, 4/2011)

Chú thích :

- (1)(2) - Quác sá quán triáu Nguyán, Đái Nam thác lác, táp 7, Giáo dác, 2006, tr. 594, 699.
- (3) - Trán Tráng Kim, Viát Nam sá lác, Bá Giáo Dác, táp 2, Mián Nam, tr. 258.
- (4) - Cao Xuân Dác, Đái Nam dá đáa chí lác biên, bán dách cáa Hoàng Văn Láu, Văn Hác, 2003, tr. 17.
- (5) - Phám Văn Sán, Viát sá toàn thá, Khai Trí, 1960, tr. 634, 635.
- (6) - Cao Tá Thanh, Đoàn Lê Giang, Tác phám Nguyán Thông, Sá Văn Hoá và Thông Tin Long An, 1984, tr. 18).
- (7) - Sán Nam, Đát Gia Đánh xáa, nxb Thành Phá Há Chí Minh, 1984, tr. 112.
- (8) - Ca Văn Thánh, Báo Đánh Giang, Nguyán Thông, con ngái và tác phám, nxb Thành Phá Há Chí Minh 1984, tr. 24.
- (9) - Les Grands Dossiers de l'illustration-L'Indochine (1843-1944), Le Livre de Paris, 1987, tr. 18-23.
- (10) - H. de Bizemont, L'Indo-Chine Française, Paris, Librairie de la Société Bibliographique, 1884, tr.28.
- (11) - Paul Bonnetain, L'Extrême Orient, Paris, Maison Quantin, 1887, tr. 108.
- (12) - H-L Jammes, Souvenirs du pays d'Annam, Challamel, 1900.
- (13) - George Dárwell, Ma chère Cochinchine, Paris, La Renaissance du Livre, 1911.
- (14) - Váng Háng Sán, Sài Gòn năm xáa, Khai Trí, 1968, tr. 78.